

Kinga Bazarnik

ORCID: 0009-0007-4697-2699

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim w polskim systemie edukacji

A person with mild, moderate, severe and profound intellectual disabilities in the Polish educational system

Abstrakt

Artykuł przedstawia kompleksowe informacje dotyczące wszystkich etapów edukacji uczniów z różnym stopniem niepełnosprawności intelektualnej w polskim systemie edukacji, przy uwzględnieniu odpowiednich aktów prawnych regulujących omawiane zagadnienia. Na początku przedstawione zostały zgeneralizowane cechy funkcjonowania każdego stopnia niepełnosprawności, zestawione w sposób tabelaryczny. Zabieg ten poczyniony został w celu wprowadzenia w temat oraz ułatwienia zrozumienia kolejnych aspektów. Artykuł zawiera również sekcję poświęconą inkluzyjnemu oraz segregacyjnemu kształceniu dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, wraz z analizą sposobu postrzegania tych dwóch form edukacji przez różne państwa na świecie. Poprzez analizę różnych aspektów edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, artykuł może stanowić wartościowy wkład w zrozumienie i poprawę jakości procesu nauczania oraz zapewnienia równych szans edukacyjnych dla wszystkich uczniów.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność intelektualna, stopnie niepełnosprawności, funkcjonowanie, polski system edukacji, segregacja, inkluzyjne kształcenie

Abstract

The article presents comprehensive information on all stages of education of students with various degrees of intellectual disabilities in the Polish education system, taking into account the relevant legal acts governing the issues discussed. At the outset, generalized features of the functioning of each degree of disability are presented, tabulated. This treatment was done in order to introduce the topic and facilitate understanding of subsequent aspects. The article also includes a section on inclusive

and segregated education for children with intellectual disabilities, along with an analysis of how these two forms of education are viewed by different countries around the world. By analyzing various aspects of education for people with intellectual disabilities, the article can make a valuable contribution to understanding and improving the quality of the learning process and ensuring equal educational opportunities for all students.

Keywords: intellectual disability, degrees of disability, functioning, Polish education system, segregation, inclusive education

Propozycja cytowania: Bazarnik, K. (2024). Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim w polskim systemie edukacji. *Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej*, 17, 21-37.

Wprowadzenie

Zgodnie z klasyfikacją ICD-11, niepełnosprawność intelektualną można podzielić na cztery stopnie, określane na podstawie wyników wyspecjalizowanych testów inteligencji. W pierwszej kategorii znajduje się stopień lekki, w którym iloraz inteligencji oscyluje w granicach od 50 do 69. Kolejnym stopniem jest stopień umiarkowany, charakteryzujący się ilorazem inteligencji zawierającym się w przedziale od 35 do 49. Następnie mamy stopień znaczny, gdzie iloraz inteligencji wynosi od 20 do 34. Ostatecznie, najniższym stopniem jest stopień głęboki, w którym iloraz inteligencji jest niższy niż 20. Szczegółowe omówienie każdego z tych stopni zostanie przedstawione w dalszej części artykułu.

Polski system edukacji zakłada różne ścieżki kształcenia dostępne dla dzieci z każdą z tych niepełnosprawności. Rolą rodziców jest wybranie tej odpowiedniej dla swojego potomka z niepełnosprawnością intelektualną, pamiętając, iż istnieją różnice w możliwościach wyboru na przykład rodzajów szkół dla takowego dziecka. Niezbędna jest również odpowiednio dopasowana forma pracy pedagoga, pracującego z uczniem z daną niepełnosprawnością. Proces nauki, wsparcia, rehabilitacji i wielu innych czynników, które wchodzą w skład wychowania i edukacji dzieci, stają się coraz bardziej nowoczesne, a kierowane przez wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną potrafią przynieść znaczne efekty w sferze edukacyjnej i rozwojowej (Bełza, 2015).

Sferę edukacyjną uczniów z niepełnosprawnością intelektualną regulują takie akty prawne jak: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim* (Dz.U. 2013 poz. 529) oraz *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. 2017 poz. 1578). To między innymi one są podstawą do stwarzania dzieciom z niepełnosprawnością intelektualną dopasowanego procesu edukacji, a także stanowią fundament wiedzy o funkcjonowaniu szkół, przedszkoli i innych placówek, których jednym z zadań jest przekazywanie wiedzy dzieciom.

W dalszej części omawiane zostaną cechy funkcjonowania uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, a także zwrócona zostanie uwaga na ich życie i obowiązki szkolne.

Porównanie funkcjonowania dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności intelektualnej

Edukacja nie będzie wprost proporcjonalna do możliwości uczniów, jeżeli osoba pracująca z uczniem nie będzie zaznajomiona z charakterystyką konkretnego stopnia niepełnosprawności. Właściwe dostosowanie metod i technik nauczania oraz wychowania do potrzeb dzieci wymaga pełnego zrozumienia ich potencjału. Najłatwiej będzie zobrazować je w formie tabeli, która przedstawia zgeneralizowane cechy każdego stopnia niepełnosprawności intelektualnej.

Tabela 1. Zgeneralizowane cechy, charakteryzujące różne stopnie niepełnosprawności intelektualnej

		Stopień niepełnosprawności intelektualnej			
Sfery funkcjonowania	lekki	umiarkowany	znaczny	głęboki	
Mowa	Występujące częściej niż u osób w normie intelektualnej wady wymowy, trudności z formułowaniem wypowiedzi, zmniejszony zakres słownictwa.	Trudności w formułowaniu złożonych zdań, wymowa może być niejasna, zasób słownictwa jest ograniczony, a zrozumienie pojęć abstrakcyjnych utrudnione.	Opóźniony rozwój w tym obszarze, brak pełnych zdań (najczęściej monosylaby), minimalny zasób słownictwa.	Mowa nie jest wykształcona, powtarzanie kilku znanych wyrazów.	
Motoryka mała i duża	Problem z wykonywaniem czynności równoczesnych, obniżona	Niechętność i powolny rozwój motoryczny. Mała precyzyjność i pojawiające się drobne	Rozwój ruchowy głęboko opóźniony. Bardzo niska koordynacja ruchowa	Bardzo słabo rozwinięta sprawność manualna lub niewykształcona. Ruchy często są automatyczne,	

	<p>sprawność motoryki małej. Samoobsługa jest na dobrym poziomie. Pracują nieco wolniej niż dzieci w normie intelektualnej</p>	<p>trudności w samoobsłudze.</p>	<p>i sprawność rąk. Zdolność do przyswojenia sobie niektórych niezbędnych w samoobsłudze ruchów.</p>	<p>nie nakierowane na konkretne działania.</p>
<p>Uwaga i spostrzeżenie</p>	<p>Dobra uwaga na materiale konkretnym, ograniczona, jeśli chodzi o materiały szczegółowe i abstrakcyjne. Spostrzeżaniem nie różnią się znacząco od dzieci w normie intelektualnej, ale mają problemy z podzielnością uwagi.</p>	<p>Obniżone sprawności uwagi, przewaga uwagi mimowolnej i koncentracji na konkretnych materiałach. Spostrzeżenie jest powolne i niedokładne.</p>	<p>Poważne trudności z koncentracją uwagi i spostrzeżaniem a także rozróżnianiem przedmiotów.</p>	<p>Bardzo niskie umiejętności koncentracji, a niekiedy brak takowych umiejętności. Reakcja na bodźce jest ograniczona. Uwaga jest mimowolna, krótkotrwała.</p>
<p>Myslenie</p>	<p>Zaburzone myślenie abstrakcyjne, trudności z wnioskowaniem, przewidywaniem czy</p>	<p>Spowolnione procesy myślowe. Brak samodzielności i ograniczone</p>	<p>Dominuje myślenie konkretno-obrazowe. Trudności w przetwarzaniu</p>	<p>Niski próg tolerancji na nadmiar stymulacji. Nie przekraczają stadium inteligencji</p>

	<p>uogólnianiem. Zaburzenie wyższych form myślenia.</p>	<p>rozumowanie przyczynowo-skutkowe.</p>	<p>informacji.</p>	<p>sensomotorycznej.</p>
<p>Pamięć</p>	<p>Dobrze rozwinięta pamięć mechaniczna, słaba logiczna i dowolna. Tempo uczenia się jest spowolnione.</p>	<p>Przeważa dobra pamięć mechaniczna, słabe tempo uczenia się. Zakres pamięci jest mocno ograniczony.</p>	<p>Bardzo utrudnione zapamiętywanie. Mała trwałość pamięci.</p>	<p>Pamięć odnosi się jedynie do prostych reakcji ruchowych na powtarzane bodźce, zapamiętywanie emocjonalnego znaczenia bodźców.</p>
<p>Emocje</p>	<p>Występują zdolności w odczuwaniu uczuć wyższych, ale kontrola emocji i popędów jest osłabiona. Obniżona zdolność odczytywania sytuacji społecznych i relacji.</p>	<p>Uczucia często są intuicyjne, słaba kontrola popędów i emocji. W większym zakresie odczuwają potrzebę bezpieczeństwa.</p>	<p>Zdolność wyrażania uczuć w sposób prymitywny, brak kontroli emocji i popędów. Występują przejawy agresji. W większym zakresie odczuwają potrzebę bezpieczeństwa.</p>	<p>Brak objawów życia uczuciowego. Są zdolne do reakcji emocjonalnych na proste bodźce, wyrażanych za pomocą mimiki twarzy i gestów. Występuje zespół ożywienia.</p>

Zródło: opracowanie własne na podstawie Stelter (2006) oraz Krawczyk (2017)

Edukacja uczniów z lekką, umiarkowaną i znaczną niepełnosprawnością intelektualną

Sytuacja, z którą muszą zmierzyć się rodzice dziecka, gdy dowiedzą się o jego niepełnosprawności, jest niezwykle trudna. Wymaga od nich dużego zaangażowania, ciągłego poszerzania dotychczas posiadanej wiedzy (o ile taka istniała), akceptacji zaistniałych faktów i wiary w możliwość poprawy funkcjonowania swoich dzieci. Wszystko to zajmuje czas, stąd łatwo wysnuć wnioski, iż im wcześniej dziecko zostanie zdiagnozowane tym lepiej. Wczesna interwencja daje dużo lepsze efekty niż późna, która prawdopodobnie wykaże dużo mniejsze rezultaty, bądź uniemożliwi jakkolwiek poprawę, czy też nie będzie w stanie zniwelować niepożądanych wzorców zachowań, które bez wczesnej interwencji zdołają pozostawić piętno na dalsze lata życia dziecka (Bełza. 2015, s. 83-85). Niewątpliwą pomocą są w tej sytuacji szkoły i przedszkola, do których dziecko z orzeczeniem o niepełnosprawności intelektualnej będzie uczęszczać, gdyż społeczność szkolna, oprócz uczniów, powinna być tworzona przez wykwalifikowaną kadrę specjalistów, nauczycieli i pedagogów, których celem będzie między innymi pomóc dziecku i wykorzystać wszystkie umiejętności, aby uczeń rozwijał się w dobrym tempie, a efekty pracy były zauważalne i zadowalające. Są to w pewnym sensie dalsze etapy interwencji.

W odpowiednim etapie życia dziecka, rolą rodziców jest wybór właściwej ścieżki jego kształcenia, jako że jednym z zadań państwa jest umożliwienie edukacji wszystkim uczniom. Musi to być takie środowisko, które zapewnia indywidualne podejście do dziecka, wsparcie i dostosowanie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności. W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego znajdują się zalecenia odnośnie formy kształcenia ucznia. Sam wybór placówki, która będzie opiekować się i kształcić dziecko, należy jednak wyłącznie do rodziców (lub prawnych opiekunów dziecka). Prawo polskie wprost wymienia wszystkie typy szkół i placówek, które mają do wyboru rodzice, gdyż nie wszystkie dzieci z niepełnosprawnością intelektualną będą mogły uczęszczać do tych samych instytucji edukacyjnych.

Organizacja kształcenia osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Struktura systemu edukacji w Polsce jest bardzo szczegółowo opisana. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania*

i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym określa jasno między innymi, iż dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie organizuje się przedszkoli specjalnych i oddziałów specjalnych w przedszkolach ogólnodostępnych (Dz.U. 2017 poz. 1578). Ponadto podstawa programowa uczniów z niepełnosprawnością naukową w stopniu lekkim jest taka sama, jak dla dzieci w normie intelektualnej na każdym etapie edukacji - przedszkolnym, podstawowym i ponadpodstawowym. Tak samo wygląda również sam proces rekrutacji do szkół. Dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim mogą też realizować swoją edukację w szkołach integracyjnych lub w szkołach z oddziałami integracyjnymi. W każdym przypadku to również do rodzica należy decyzja, czy jego dziecko będzie uczęszczało do szkoły prywatnej, czy publicznej (Rafał-Łuniewska, b.d.).

Nauczyciele są zobligowani do indywidualizacji metod i form edukacyjnych względem możliwości ucznia, a także jego preferencji i zainteresowań pomimo takiej samej podstawy programowej jaką mają uczniowie w normie intelektualnej. Jest to szczególnie ważne ze względu na duże zróżnicowanie umiejętności i tempa rozwoju uczniów (Dz.U. 2017 poz. 59), będących klasyfikowanymi jako uczniowie z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Dostosowania i indywidualizacja są kluczowe, natomiast należy pamiętać, aby nie rezygnować z wymagań określonych podstawą programową, gdyż musi być ona zrealizowana w całości.

Organizacja kształcenia osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym

Uczniowie posiadający orzeczenie o niepełnosprawności/o stopniu niepełnosprawności oraz o potrzebie kształcenia specjalnego z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym mają prawo do realizowania swoich obowiązków uczniowskich w przedszkolach specjalnych lub przedszkolach ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, a następnie w klasach I-IV i V-VIII w szkołach podstawowych specjalnych lub szkołach podstawowych ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi. Rozpoczęcie nauki dla tych uczniów może być jednak odroczone. Czas odroczenia obowiązku szkolnego wynosi nie dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat. W tym czasie dziecko dalej uczęszcza do przedszkola (Dz.U. 2017 poz. 1578).

Według podstawy programowej kształcenia ogólnego dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym w szkołach podstawowych priorytetowymi celami pracy z uczniem są cele osobiste, komunikacyjne i społeczne. Jest to budowanie w nim świadomości bycia odrębną i niezależną jednostką, kształtowanie poczucia sprawczości, autonomii i na miarę jego możliwości korzystania z wolności i przysługujących mu praw człowieka. Równie ważne jest też funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie, dlatego możemy wyodrębnić między innymi naukę porozumienia się z otoczeniem, wyrobienie w uczniu zaradności i wpajanie kompetencji potrzebnych do uczestniczenia w różnych formach życia społecznego (Dz.U. 2017 poz. 356). Zajęcia na jakie uczestniczy uczeń dzielą się na edukacyjne i rewalidacyjne, przy czym zajęcia edukacyjne dzielą się na:

- funkcjonowanie osobiste i społeczne (w klasie i występują 4 godziny tygodniowo; w klasach II i III - 5 godzin tygodniowo; w klasach IV, V i VI - 6 godzin tygodniowo; w klasach VII i VIII - 7 godzin tygodniowo),
- zajęcia rozwijające komunikowanie się (2 godziny tygodniowo w każdej klasie),

- zajęcia rozwijające kreatywność (w klasach I, II i III występuje 10 godzin tygodniowo; w klasie IV - 12 godzin tygodniowo; w klasach V i VI - 13 godzin tygodniowo i w klasach VII i VIII - 14 godzin tygodniowo),
- wychowanie fizyczne (w klasach I-III występują 3 godziny tygodniowo; w klasach IV-VIII - 4 godziny tygodniowo),
- etyka (wymiar godzin zajęć religii lub etyki określają przepisy wydane na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty)

Wszystkie oceny uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym mają formę opisową (Dz.U. 2019 poz. 639).

Każde z zajęć edukacyjnych służy czemu innemu i ma nieco inaczej postawione założenia. Treści edukacyjne powinny być dostosowane do możliwości uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym pod względem ich potrzeb i możliwości. Materiał powinien być poszerzany i stale powtarzany, aby mógł zostać zapamiętany przez ucznia, któremu niestety nie wystarczy jednokrotne przedstawienie tematu. W treści nauczania znajdują się tematy związane między innymi z budowaniem własnej tożsamości, aktywnościami związanymi z jedzeniem, ubieraniem się, higieną osobistą czy stawianiem ucznia w konkretnej roli, którą może być uczeń, kolega z klasy, członek rodziny, a także rozmówca (Dz.U. 2017 poz. 356).

Dalszy etap edukacji uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym mogą realizować w szkole specjalnej przysposabiającej do pracy. Zgodnie z przepisami prawa w Polsce, tego typu placówki są przeznaczone wyłącznie dla uczniów z głębszym stopniem niepełnosprawności intelektualnej oraz tych posiadających orzeczenie o niepełnosprawnościach sprzężonych. Po ukończeniu takiej szkoły uczeń otrzymuje świadectwo potwierdzające przysposobienie do pracy (Dz.U. 2017 poz. 1578). Według podstawy programowej celem szkoły przysposabiającej do pracy jest odpowiednie przygotowanie uczniów do życia jako dorosłych, ze szczególnym uwzględnieniem praktycznego przygotowania do podjęcia pracy. Dodatkowo, szkoła ma za zadanie rozwijanie

umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie oraz kształtowanie poczucia odpowiedzialności i zdolności związanych z życiem partnerskim. (Dz.U. 2017 poz. 356). Wszystko to sprowadza się do możliwie najsprawniejszego życia po opuszczeniu budynku szkoły. Zmiany stanowią trudność dla każdego, jednak uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną mogą doświadczać ich szczególnie dotkliwie. Często trudno im zaakceptować nową rzeczywistość, co może prowadzić do uczucia przytłoczenia. W związku z tym, wybór szkoły przysposabiającej do pracy może być dla nich idealnym miejscem do nauki i przygotowania do przyszłego życia. Taka placówka może również stanowić ważne wsparcie w procesie przejścia z trybu życia szkolnego na dorosły i zawodowy.

Kształcenie inkluzyjne, a segregacyjne w Polsce i na świecie

Jako iż prawo polskie zakłada różne ścieżki kształcenia dla opisanej wyżej grupy uczniów, rodzic może posłać swojego potomka do szkoły ogólnodostępnej, integracyjnej i specjalnej. Jak zostało wcześniej wspomniane, to właśnie rodzic najlepiej zna swoje dziecko, więc z założenia powinien wiedzieć, co jest mu najbardziej potrzebne. (Kubicki, 2016)

W polskim prawie nie ma jednoznacznej definicji pojęcia “kształcenia inkluzyjnego”, aczkolwiek często jest ono traktowane jako synonim słowa “integracja”, pomimo nieco innego znaczenia. W sferze edukacyjnej uczniów z niepełnosprawnością będzie to rozumiane również jako normalizacja sytuacji tej grupy osób. Ciekawy jest fakt, że w Anglii oraz w Republice Czeskiej pojęcie integracji będzie znaczyło to samo, co pojęcie inkluzji w Polsce. Wynika to z znaczenia nadanego konkretnemu pojęciu przed dane społeczeństwo. W każdym kraju może być inaczej definiowane i pojmowane (Bełza, 2015, s. 119-120) Ta forma edukacji zakłada klasy o stosunkowo małej liczebności, w której kilkoro uczniów posiada orzeczenie o niepełnosprawności, a większość uczniów mieści się w normie intelektualnej (liczebność klasy nie większa niż 20 osób, gdzie od 3 do 5 to uczniowie z niepełnosprawnością). W takiej klasie zawsze powinno być dwoje nauczycieli: pedagog i pedagog specjalny. Nie wyklucza się obsadzenia

dotychczasowych stanowisk pełniących funkcje rehabilitacyjne. W tym systemie nieodłącznym elementem, bez którego nie będzie możliwe rzetelne przeprowadzenie procesu edukacji, jest akceptacja. Dotyczy ona rówieśników ucznia z niepełnosprawnością, ale i nauczycieli. W szkołach ogólnodostępnych nauczyciele są przyzwyczajeni do pracy z dziećmi w normie intelektualnej i wprowadzenie zmian w znanej im dotychczas rzeczywistości może prowadzić do różnych skutków. Niekoniecznie musi to wynikać z negatywnych przekonań, gdyż równie prawdopodobne byłoby przeświadczenie o konieczności posiadania odpowiednich kwalifikacji do pracy z uczniem z niepełnosprawnością jak i również strach przed nieznanym (Chrzanowska, 2014). Idea kształcenia inkluzyjnego jest przyszłościowa i opiera się na prężnych aspektach z wartościami godnymi naśladowania, aczkolwiek organy oświaty, rodzice i społeczeństwo potrzebują informacji, w znaczeniu doedukowania, poznania, a także tolerancji, zrozumienia i akceptacji, aby wszystkimi aspektami móc doprowadzić do prężnie działającego systemu, który na daną chwilę ma w sobie ogromny potencjał.

Kształcenie segregacyjne diametralnie różni się od kształcenia inkluzyjnego. Zakłada między innymi, że dziecko do maksymalnego wykorzystania swojego potencjału i umiejętności potrzebuje odpowiednich warunków, a poprzez wyselekcjonowane i dobrane działania pedagogiczne jest ono w stanie osiągnąć jak najlepsze efekty. W myśl kształcenia segregacyjnego – uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną potrzebują edukacji w grupach homogenicznych, gdzie różnią się między sobą w jak najmniejszym stopniu na przykład pod względem posiadanego stopnia niepełnosprawności. Kształcenie segregacyjne opiera się również na przekonaniu, że nadmierna integracja nie wpływa korzystnie na dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Może to skutkować przeciążeniem, co z kolei wpłynie na niekorzystny rozwój dziecka. Takie stwierdzenie może mieć bezpośrednie przełożenie na postrzeganie kształcenia inkluzyjnego, jako iż warunki, które propaguje idea edukacji włączającej, zakłada częstsze obcowanie z innymi uczniami, co z kolei niekorzystnie wpływa na harmonie pomiędzy przenikającymi się poszczególnymi obszarami

jakimi są: inni uczniowie, otoczenie, motywacja dziecka, emocje i posiadane zdolności (Głodkowska, 2010).

Pomimo propagowania kształcenia inkluzyjnego, bez problemu można ukazać wady i tego systemu. Mogą to być na przykład porównywanie się uczniów z niepełnosprawnością intelektualną do uczniów w normie, izolowanie mniejszej grupy od większości, czy też różnice w poziomie, skutkujące niskimi ocenami (Głodkowska, 2010). Wszystko to może negatywnie wpływać na sferę emocjonalną uczniów z niepełnosprawnością intelektualną i mocno oddziaływać na ich psychikę.

Zdania społeczeństwa na temat kształcenia inkluzyjnego a segregacyjnego bardzo się od siebie różnią. Podobne przekonanie co do tych dwóch form kształcenia panuje w wielu krajach na świecie i jest opisywane w książkach i artykułach bardzo znanych autorów, publikujących w ramach rozwoju pedagogiki specjalnej. Forma segregacyjna jest niezaprzeczalnie i otwarcie piętnowana. Państwa dążą do zmiany tego systemu na inny, który umożliwi utworzenie szkoły, w której będą mogli uczyć się wszyscy. Tak podaje na przykład Bełza (2015, s. 115), przytaczając istnienie Karty Luksemburskiej, która stanowi najbardziej radykalny i przeciwny kształceniu segregacyjnemu dokument. Mówi on o włączeniu każdej osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do powszechnego systemu szkolnictwa. Przykładów tego typu spostrzeżeń jest dużo więcej, chociaż nie są one tak radykalne. Aktualnie model edukacji w Polsce jak i na świecie przechodzi z modelu segregacyjnego do modelu inkluzyjnego.

Edukacja uczniów z głęboką niepełnosprawnością intelektualną

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim obowiązują nieco inne przepisy dotyczące edukacji niż uczniów w innych stopniach niepełnosprawności intelektualnej. Dotyczący ich system edukacji został głównie uregulowany w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim*. Zgodnie z omawianym rozporządzeniem, tę grupę

uczniów obowiązują zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze, które zostają zorganizowane dla osób posiadających orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych wydane przez zespoły orzekające, działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Zajęcia mogą rozpocząć w roku kalendarzowym, w którym mają mieć ukończone 3 lata i trwają one aż do ukończenia roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 25 lat. (Dz.U. 2013 poz. 529).

Słyszac pojęcie “edukacji” społeczeństwo w większości wyobraża sobie proces nauczania, który diametralnie różni się od “edukacji” w nawiązaniu do “uczniów” z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim. Zajęcia, na które uczęszczają nie wyglądają jak zwykłe lekcje, gdyż mają oni zupełnie inne potrzeby. Pedagog specjalny, pracujący z osobą w tym stopniu niepełnosprawności, obierze za zadanie zupełnie inny cel, jakim będzie przygotowanie uczniów do jak największej samodzielności, co można wywnioskować z opracowanej powyżej Tabeli 1., która w czytelny sposób prezentuje ich możliwości i ograniczenia. W związku z tym, priorytetem pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim jest dążenie do maksymalnego usamodzielnienia, rozwijanie umiejętności komunikacji, poprawa sprawności ruchowej, rozwijanie uwagi oraz zainteresowań otoczeniem, jak również nauka celowego działania w codziennym życiu.

Zajęcia mogą być prowadzone indywidualnie lub zespołowo. W przypadku zajęć zespołowych grupa powinna liczyć od 2 do 4 osób. Minimalny wymiar zajęć wynosi 20 godzin tygodniowo, nie więcej niż 6 godzin dziennie – w przypadku zajęć zespołowych i 10 godzin tygodniowo, nie więcej niż 4 godziny dziennie – w przypadku zajęć indywidualnych (Dz.U. 2013 poz. 529). Zajęcia mogą być również organizowane w domu rodzinnym dziecka. Wtedy (w odróżnieniu od zajęć prowadzonych w placówce) odpowiedzialność i nadzór nad dzieckiem sprawują rodzice, a nie nauczyciele, pedagodzy.

Choć terminologia może wydawać się zbliżona, to zajęcia rewalidacyjne i zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze mają swoje odrębne znaczenia oraz są regulowane przez odrębne przepisy prawa. Ponadto, są one przypisane różnym grupom uczniów ze względu na ich

specyficzne potrzeby i cele. Jak zostało wspomniane zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze przysługują dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, a zajęcia rewalidacyjne dzieciom i młodzieży, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim ze względu na rodzaj zajęć, na które uczęszcza nie będzie miała statusu „ucznia”, ale uczestnika zajęć rewalidacyjno-wychowawczych. W przeciwieństwie do tego, osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym, zgodnie z prawem są określane mianem "uczniów". Ponadto na zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych nie realizuje się podstawy programowej, gdyż zamiast tego ma do zrealizowania swój indywidualnie dopracowany program zajęć - dopasowany do potrzeb, trudności, barier i możliwości będzie w zaplanowany i doprecyzowany sposób rozwijał dzieci i młodzież na każdej możliwej do osiągnięcia płaszczyźnie. Dodatkowo jako iż osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim nie posiadają orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, nie jest dla nich sporządzany Indywidualny Program Edukacyjno–Terapeutyczny (IPET) (Wysocka, 2023). W takich przypadkach, dla tych osób przygotowany jest indywidualny program nauczania, dostosowany do ich potrzeb i możliwości (Domarecka-Malinowska, 2005).

Podsumowanie

Edukacja jest skomplikowanym procesem, trwającym lata. Dla uczniów w każdym ze stopni niepełnosprawności droga do jej ukończenia jest zupełnie różna. Zrozumienie szczegółów procesu edukacji i wychowania pod kątem prawnym może być kluczowe dla pedagogów, nauczycieli, wychowawców oraz psychologów. Prawo jest dynamiczne i podlega ciągłym zmianom, dlatego istotne jest dla każdej osoby pracującej z dziećmi i młodzieżą, o których mowa w poprzednich częściach artykułu, aby regularnie doskonalić swoją wiedzę, oraz śledzić zmieniające się przepisy prawne, które w bardziej lub mniej dosłowny sposób łączą się z systemem edukacji w Polsce.

Bełza (2015, s. 96) w swojej książce mówi wprost: “Dbanie o edukację dzieci pełnosprawnych to zapewnienie rozwoju danego kraju i odpowiedniej jakości ich życia i to samo dotyczy osób z niepełnosprawnością, w tym z niepełnosprawnością intelektualną.”, co uważam za idealne podsumowanie wyżej opracowanego tematu i nadanie mu istoty znaczenia.

Bibliografia

- Bełza, M. (2015). *Systemy edukacji osób umiarkowanie i znacznie oraz głęboko niepełnosprawnych intelektualnie (na przykładzie rozwiązań w Anglii, Republice Czeskiej i Polsce)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Chrzanowska, I. (2014). Nauczanie inkluzyjne w doświadczeniach polskich – podstawy prawne i społeczne uwarunkowania. *Studia edukacyjne*, 30, 109-117.
- Domarecka-Malinowska, E. (2005). Edukacja osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu głębokim – próba oceny dokonań pedagogicznych. *Szkoła Specjalna*, 2, 93–101.
- Głodkowska, J. (2010). Model kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – różnice nie mogą dzielić. Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. *Materiały szkoleniowe*, cz. 1.
- Krawczyk, T. (2017). Dlaczego jestem “inny”? – przyczyny występowania niepełnosprawności intelektualnej. W: P. Domżał, M. Gitling, I. Wojaczek (red.), *Socjologiczno-pedagogiczne aspekty niepełnosprawności. T. 4: wybrane problemy i kwestie społeczne* (82- 97). Racibórz: Wydawnictwo Polska Edukacja.
- Kubicki, P. (2016). Między włączaniem, a segregacją – szkoły w Polsce wobec uczniów z niepełnosprawnościami. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 22, 107-118.
- Stelter, Ż. (2006). Charakterystyka niepełnosprawności intelektualnej. Zagadnienia szczegółowe. W: „Dobry Start” – szkolenia dla usługodawców osób niepełnosprawnych.

- Rafał-Łuniewska, J., (b.d.). *Wskazania do pracy z uczniem z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim*. www.ore.edu.pl (dostęp z dnia 23.02.2024).
- Wysocka, M. (2023). Zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze to nie to samo, co zajęcia rewalidacyjne. *Portal ePedagogika*. <https://epedagogika.pl/ksztalcenie-i-wychowanie/zajecia-rewalidacyjnowychowawcze-to-nie-to-samo-co-zajecia-rewalidacyjne-5207.html> (dostęp z dnia 23.02.2024).

Akty prawne

- Ustawa o prawie oświatowym Dz. U. z 2016 r. poz. 59
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z 23 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków i sposobu organizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim (Dz.U. z 2013 r. poz. 529 ze zm.)